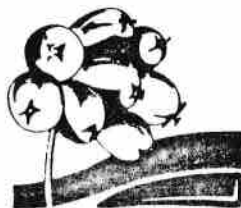

De Rosdoek

nr 44

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden

heemkundige studiekring
de acht zaligheden

HEEMKUNDEVERENIGING 'DE HOOGE DORPEN'
VESSEM WINTELRE KNEGSEL

D E R O S D O E K

Aflevering 44

Juni 1987

Verschijnt 4x per jaar

Redactieadres: Th. van der Aalst, Ganzestraat 17
5527 CA Hapert, tel. 04977-1671.

Administratie: C.H.M. Witmer, Nijverheidslaan 16
5506 EE Veldhoven.

Redactieteam:

Th. van Der Aalst, Ganzestraat 17, Hapert.
H. Backbier, Heike 6, Vessem.
J. v.d. Bigelaar, Kerkstraat 13, Wintelre.
J. v. Hout, Oude Provincialeweg 15, Hapert.
H. Huijbers, Weverstraat 10, Steensel.
A. Kockx, De Pottenbakker 44, Veldhoven.

De volgende Rosdoek verschijnt in september 1987.

Copy wordt ingewacht tot uiterlijk 1 augustus 1987 op het adres van de redactie.

Van de bestuurstafel

Van de bestuurstafel zijn er dit maal geen grote dingen te melden. Alle aandacht gaat thans uit naar de viering van het 40-jarig bestaan van onze Kring.

De actieve voorbereidingscommissie heeft een zeer origineel en afwisselend programma hiervoor opgemaakt.

De vorm waarin het geheel gegoten is, wijkt af van het oude patroon van speciale "feestvergadering".

Tijdig zult U de uitnodiging -met programma- ontvangen om op zaterdag 19 september a.s. bij de jubileum-bijeenkomst aanwezig te willen zijn. Als plaats is hiervoor gekozen: het gemeentelijk museum "t Oude Slot" te Veldhoven/Zeelst, Hemelrijken 6.

Een lokatie die zich, vooral met het oog op de opzet van de viering, hiervoor biezonder goed leent.

Naast een ruime belangstelling van buiten onze Kring wordt op de eerste plaats natuurlijk gerekend op U allen, onze eigen leden. Het biedt U verder tevens de gelegenheid om nader kennis te maken met het streekmuseum voornoemd, waarin o.m. een vaste collectie archeologica voornamelijk uit de eigen omgeving, en wellicht vormt het een middel tot propaganda voor de Kring.

Enige ledenwinst zou, bij dit feestelijk gebeuren, aardig meegenomen zijn.

Wens U tenslotte voor de naaste weken goed weer en een fijne vakantie toe.

juni 1987

Th.H. v.d. Ven, voorzitter.

Het MEERTENSINSTITUUT vraagt vrijwilligers.

Het Meertensinstituut in Amsterdam is een onderzoeks-instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het houdt zich vooral bezig met dialectologie, volkskonden en naamkunde.

Het kan zijn taak echter niet naar behoren vervullen zonder de hulp van vrijwilligers, die gegevens verschaffen over de te bestuderen onderwerpen.

De afdelingen Dialectologie en Volkskunde zenden daartoe ten minste een maal per jaar (rond Kerstmis) een vragenlijst uit van vier bladzijden of meer; bij het naamkundig onderzoek heeft het vrijwilligerswerk een ander karakter.

De dialectologische vragenlijsten hebben betrekking op de dialecten van Nederland, de Friese dialecten - niet de Friese taal als zodanig - en die van Nederlandstalig België. Er wordt gevraagd naar het dialectwoord voor een bepaald Nederlands woord of begrip, de vertaling in dialect van een Nederlandse zin, het al dan niet voorkomen in het dialect van een bepaalde zinsconstructie, enzovoort. Het gaat hierbij om het dialect zoals dat nu normaal gesproken wordt in de plaats waarvoor de vragenlijst wordt ingevuld. Dat zal wel niet precies hetzelfde zijn als het dialect van bijv. vijftig jaar geleden. Talen veranderen, dialecten ook. Het is goed dit uitdrukkelijk te zeggen, want je hoort wel eens dat er tegenwoordig geen 'echt' of 'goed' dialect meer wordt gesproken. In dat geval zouden de lijsten alleen maar ingevuld kunnen worden door mensen die een vrij hoge leeftijd bereikt hebben, en dat is beslist niet de bedoeling.

In de volkskundelijsten gaat het om zeer gevarieerde onderwerpen, die altijd betrekking hebben op het dagelijks leven van vroeger en nu, in het gezin en daarbuiten. Zo zijn de

laatste jaren bij voorbeeld aan de orde geweest; het broodverbruik, de inmaak, de indeling en inrichting van de woning, maar ook feesten en blaasmuziek-verenigingen. Het volkskundeonderzoek heeft alleen betrekking op Nederland.

Voor nadere informatie over dit vrijwilligerswerk kan men terecht bij J.A. van Hout. Oude Provincialeweg 15 te Hapert, tel. 04977 - 1263. Deze is al meer dan dertig jaren vrijwilliger. Hij kan u mededelen dat het uitermate interessant werk is en per jaar hooguit vier à vijf uren tijd vraagt.

Vrijwilligers kunnen zich opgeven bij:
C. Witmer, Nijverheidslaan 16, 5506 EE Veldhoven. Vanuit dit secretariaat worden de namen en adressen dan doorgegeven aan het Meertensinstituut.

Redactie.

MONUMENTEN-

EN MUSEUMROUTE

KEMPENLAND

Door de Provinciale VVV Noord-Brabant uitgegeven, met tekst en foto's van Wies van Leeuwen, lid van onze Kring en voor de lezers van de Rosdoek geen onbekende.

Er is een auto en fietsroute uitgezet en voert langs 82 bezienswaardigheden in onze streek.

De uitstekende handleiding bij de routekaart en routebeschrijving rijkelijk voorzien van foto's, is tegen een geringe vergoeding bij de VVV verkrijgbaar.

Van de boekenplank

Hoe schrijf ik een wetenschappelijke tekst?: een handleiding om scripties, verslagen, dissertaties, rapporten en beleidsnota's te schrijven/ door H.A.J.M. Lamers. 4e herz. druk.

Muiderberg: Coutinho, 1986.
226 p. ISBN 90-6283-528-7 Prijs f 27,50.

Elsevier's vogelgids in kleur: het gemakkelijk en zeker herkennen van alle belangrijke Europese vogelsoorten/ door Juergen Nicolai, Detlef Singer en Konrad Wothe. 2e druk.
Amsterdam: Elsevier, 1987.
254 p. ISBN 90-10-05386-5 Prijs f 19,95.

Moet ge horen!: magie en volkshumor uit de (Belgische) Kempen/ door Leo Op de Beek; eindred. Guido Op de Beek.
Turnhout: Heibrand, 1986.
140 p. ISBN 90-6565-107-1 Prijs f 24,--.

Historische grammatica van het Nederlands/ door C. van Bree.
Dordrecht: Foris, 1987.
IV, 289 p. ISBN 90-6765-268-7 Prijs f 42,40.

Het agrarisch gezinsbedrijf in verandering/ door F.W.J. Kriellaars.
Tilburg: Tilburg University Press, 1987.
32 p. ISBN 90-361-9791-0 Prijs f 8,50.

Luyksgestel in oude ansichten/ samengesteld door A.J.C. van Leeuwen, A.A.J. Verhoeven en A.F.T. Hutten. 2e druk.
Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1987.
38 p. ISBN 90-288-3876-7 Prijs f 24,90.

Vuga's alfabetische plaatsnamengids van Nederland/ samengesteld door H.J. Dammer-Vos. 5e herz. druk.
's Gravenhage: VUGA, 1986.
222 p. ISBN 90-6095-432-7 Prijs f 36,--.

Gewone mensen in de Middeleeuwen: bundel studies aangeboden aan F.W.N. Hugenholtz ter gelegenheid van zijn afscheid/ onder redactie van R.E.V. Stuip en C. Vellekoop.
Utrecht: HES, 1987.
343 p. ISBN 90-6194-156-3 prijs 35,--.
(Utrechtse bijdragen tot de medievistiek; 7)

Agrarisch onderwijs in Nederland 1783-1983: hoe het wor(s)telde en groeide/ door N.B. Goudsward.
Culemborg: Educaboek, 1986.
449 p. ISBN 90-11-01224-0 Prijs f 87,50.

De kleine Brabantse dorpen/ foto's Piet den Blanken; tekst Ton de Klein.
Breda: Papieren Tijger, 1987.
138 p. ISBN 90-6728-013-5 Prijs f 30,--.

Sint Petrus Banden (kerk) Son/ publ. van Heemkundekring Son en Breugel; tekst Betty van der Dennen en Henk Hutten.
Son: Heemkundekring Son en Breugel, 1986.
(Heem; jrg. 2, no. 2) Prijs f 4,50 exclusief verzendkosten.
Besteladres: Amerikalaan 73, Son (Mevr. van Dijk)

Linten in het landschap en hun belang voor behoud en ontwikkeling van de natuur/ door Harry Wonink, Marion Pelk, Bert Koetzier e.a.
Zutphen: Terra, 1987.
154 p. ISBN 90-6255-265-X Prijs f 39,90.

Uit armoede op het dievenpad.
De lotgevallen van de Steenselse bende.

Het optreden van de Steenselse bende in de jaren 1786 tot 1805 is reeds meermalen beschreven. Bekend zijn de aantekeningen van Peter Bobers, molenaar te Zand-Oerle, die door C. Rijken en J.F.C.M. Bijnen in de "Geschiedenis van Oerle" zijn opgenomen. (1) Ook Van den Eerenbeemt wijdt enkele woorden aan de Steenselse bende. (2)

Onlangs ontving ik van Harry Huijbers uit Steensel een door C. Rijken handgeschreven copy van de verhoren en vonnissen van de bende voor de Hoge Vierschaar te 's-Hertogenbosch. De hierin beschreven zaken leken mij enerzijds voldoende verjaard, anderzijds voldoende interessant om ze aan een breder publiek kenbaar te maken. Bovendien bleken niet alle feiten in overeenstemming met die van de eerder genoemde auteurs. Reden genoeg hier een artikel aan te wijden.

1. De bendeleden.

Op 30 november 1804 bevatte nr. 90 van de Provinciale Noordbrabantse 's-Hertogenbossche Courant het volgende bericht uit Eindhoven: "Heden arriveerde alhier Pieter Bolsius, schout-civiel te Eersel, bij zich hebbende twee karren met dieven van een complot van het dorp Steensel, die zich sedert enige jaren door gewelddadige inbraak berucht hebben gemaakt." (3) Dit krantebericht markeert het einde van het optreden van de Steenselse bende. Hoewel de schuldvraag voor de schrijver van dit bericht reeds vaststaat, begonnen op deze datum in feite de verhoren.

Wie zitten op deze kar?

Op de eerste plaats Joost de Rooy, + 34 jaar oud, (4) geboren en wonende te Steensel, van beroep varkensstouwer (=drijver) en 's winters zijn bestaan in de jacht zoekend.

Verder Coob van de Weijer, + 50 jaar oud, geboren te Helmond en wonende te Steensel, doende boerenarbeid. Gerard van de Weijer, oud 22 jaar, geboren te Breugel en wonend te Steensel bij zijn vader Coob. Hij is van beroep wever. Hendrik Koenen, oud + 43 jaar, geboren te Riethoven en wonend te Steensel, van beroep metselaar. Piet Smolders, oud + 40 jaar, geboren te Knegsel (5) en wonende te Woensel, arbeider. Bartel Smolders, oud 29 jaar, geboren te Knegsel en wonende te Hoogeloon, doende boerenwerk. Johanna van de Poel, oud 30 jaar, geboren te Hapert en wonend te Steensel. Zij werkt 's zomers in Holland en 's winters thuis als spinster. Ze woont bij haar vader in. Jennemie van de Poel is de echtgenote van Hendrik Koenen en zus van Johanna. Ze is huisvrouw. Bij deze lijst hoort eigenlijk ook nog Hendrik van Ham, die bij enkele inbraken betrokken is geweest. Hendrik van Ham, wonende te Steensel, treedt op als kroontuige tegen de andere verdachten en verkrijgt vrijspraak.

2. Verdere gegevens over de bendeleden.

Als we nagaan wie bij de diverse inbraken betrokken is geweest (zie tabel), dan valt onmiddellijk op, dat van echte bendevoering eigenlijk geen sprake is geweest. Meestal trekken er 2 of 3 man op uit. Slechts twee keer komt het voor, dat er bij een inbraak meer dan drie personen zijn betrokken. Bij Jan Jasper Bijnen te Waalre fungeren Johanna en Jennemie als uitkijk; bij Willem Poppelmond te Breugel is men met zijn vijven (incl. Hendrik van Ham). Het komt er eigenlijk op neer, dat Joost de Rooy, vergezeld door Coob van de Weijer of Hendrik Koenen er op uit trekt. Daarentegen opereert Bartel Smolders vaak alleen. Joost de Rooy is zo vaak bij het inbreken betrokken geweest dat we er van kunnen uitgaan dat hij een leidende rol heeft gespeeld. Uit de ver-

horen blijkt, dat hij degene is, die zich een toegang verschaft tot de huizen. Dit gebeurt via een schuurdeur, een gat in de wand, een venster of zo nodig met bruto geweld. Verder is Joost betrokken bij het onder druk zetten van bange slachtoffers, het openbreken van geld- of sieradenkistjes en bij het verdelen van de buit.

Joost de Rooy maakt de indruk een harde en rauwe mens geweest te zijn. Johanna van de Poel klaagt er zich over, dat Joost haar tegen haar wil erbij gehaald heeft. Joost heeft verder een zuster, die in Klundert gearresteerd is. Catharina van de Poel, gehuwd met de weduwnaar en vader Adriaan de Rooy bedreigt de vorster Adriaan Blok en de schepenen Hendrik Keeris en Renier Koolen met een mes, als ze huiszoeving willen houden. In dit milieu leeft Joost de Rooy. Pas na het 7e verhoor bekent Joost alles, nadat er een grote hoeveelheid belastend materiaal tegen hem is verzameld. Dat Joost de Rooy kerkmeester in Steensel is geweest en dat hij regelmatig verbleef in het logement "De Ster" (1) blijkt nergens uit.

Coob van de Weijer is een trouwe handlanger van Joost de Rooy. Zijn boerengedoente heeft met enkele percelen land en een koe weinig om het lijf. Naast het inkomen dat hij via zijn werkende kinderen gehad moet hebben zal er weinig binnengekomen zijn in het gezin van de Weijer. Hij zegt zelf tot inbreken gedwongen te zijn vanwege zijn armoede. Hij kent bovendien hier en daar de situatie. Toen hij nog in Breugel woonde, had hij o.m. gewerkt bij Willem Poppelmond. Daar zou de bende dan ook op bezoek gaan.

Coob van de Weijer zegt in Steensel te wonen en buur te zijn van de anderen. Dit zou kunnen betekenen, dat de kern van de bende Joost de Rooy, Coob van de Weijer en Hendrik Koenen in een buurtschap (Nedermolen?) bij elkaar heeft gewoond. Op dit punt is nader onderzoek nodig.

Coob van de Weijer heeft kennelijk enkele malen zijn zoon Gerard meegenomen als hulpje bij de inbraken. Als Joost de Rooy niet door een raam kan vanwege zijn forse postuur, dat doet Gerard dat. Bij het eerste verhoor bekent Gerard "sponsaan" alle inbraken waarbij hij betrokken is geweest. Hij lijkt zich nauwelijks schuldig te voelen. Bij het vonnis komen we zijn naam dan ook niet tegen. Net als Hendrik van Ham verkrijgt hij vrijspraak.

Hendrik Koenen lijkt meer een man van de wereld te zijn. Als metselaar trekt hij naar het meer welvarende Holland om daar huizen te bouwen. Zo werkt hij o.m. in Sliedrecht en Dubbeldam. In de zomermaanden moet hij veel van huis zijn geweest. Niettemin vindt hij de gelegenheid om samen met Joost de Rooy of met de gebroeders Smolders een aantal malen in te breken. Een creatieve aanpak kenmerkt hem. Om de commiezen in de zuidelijke Nederlanden af te leiden van een zak met gestolen koffiebonen, doet hij zich voor als een zieke, die op een kar vervoerd wordt en begeleid wordt door de gebroeders Smolders.

Als Hendrik Koenen en Joost de Rooy besluiten om de weduwe Paulus Leemans in Gilze te bestelen, gaat Hendrik Koenen als heer verkleed bij haar logeren, terwijl Joost de Rooy buiten op de loer ligt. Twee uur nadat het licht is uitgegaan, roven ze het door Hendrik Koenen geopende huis leeg.

Wanneer Hendrik Koenen zijn kleding beschrijft die hij droeg tijdens de Allerheiligen kermis te Breda kan een zekere stijl hem niet ontzegd worden: "een blauwe rok, een blauwe lange broek, een wit vestje met rode streepjes, een hoge ronde hoed en grote opgelegde gespen op zijn schoenen." Samen met Joost de Rooy is hij aan de zwier op de Bredase kermis. Ze ontmoeten Jan Baptist Panken uit Duizel. Deze treedt later als getuige op.

De broers Piet en Bartel Smolders zijn oorspronkelijk afkomstig uit het nabijgelegen Knegsel, dat in die jaren met Steensel de pastoor deelt. Piet geeft als beroep arbeider op. Hij is nu woonachtig in Woensel. Bartel doet boerenwerk en hij verhuurt zich als knecht. Hij woont in Hoogeloon. Het aandeel van de gebroeders Smolders in de huisbraken is minder dan de Steenselse groep. Een aantal delicten van de broers Smolders gaat jaren terug, waarbij het stelen of aftroggelen van paarden opvalt. Beiden hebben op meerdere plaatsen gewerkt. Bij Piet is er sprake van werken in Holland; Bartel noemt o.m. als baas. Lenssen te Lommel. Latour te Liempde, Cortjaan van Nunen te Vught, Vromans te Budel en Cornelis Timmermans te Hoogeloon. Met sommige bazen raakt Bartel in konflikt omdat hij zich goederen toeigent. Bartel is armlastig. De sekretaris in Vessem geeft hem een borg- of ontlastbrief. Op grond van de verhoren kunnen we nu niet goed begrijpen dat Piet wel en Bartel niet tot de strop wordt veroordeeld. Misschien wel omdat Bartel toch wel wroeging had over de inbraak bij Hendrik Bekkers in Knegsel, omdat hij vond dat deze mensen hetzelfde nodig hadden, wat zij meenamen. Piet Smolders en Hendrik Koenen zijn maten, hadden in dit opzicht minder medelijden. (6)

De gezusters Johanna en Jennemie van de Poel zijn geboren te Hapert. Jennemie is getrouwd met Hendrik Koenen. Uit de verhoren blijkt, dat ze vroeger als dienstbode o.m. in Gorcum heeft gewerkt. Johanna werkt zomers nog steeds in Holland. In de winter woont ze bij haar vader in en tracht als spinster in haar levensonderhoud te voorzien. De rol van de vrouwen bij het inbreken is beperkt tot uitkijk. Een belangrijke taak hebben ze bij de verkoop van de gestolen sieraden.

Van Hendrik van Ham, die als kroongetuige tegen de bende optreedt, weten we weinig. Hij

woont te Steensel en hij is bij enkele inbraken betrokken, doch hij kan zeker niet tot de kern van de bende worden gerekend. Hij wordt niet langdurig gehoord. Men ging er kennelijk vanuit, dat iemand, die zelf met een verklaring kwam, de gehele waarheid vertelde.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de bende bestond uit personen, die min of meer aan de rand van het bestaansminimum leefden. Opvallend is dat bij de meeste van hen het reizen of het afleggen van grote afstanden vrij gebruikelijk was. Wellicht zijn ze beïnvloed geworden door rondreizende personen die het niet zo nauw met het dijn en het mijn namen. Ook de sociale controle van de dorpsgemeenschap Steensel moet op hen weinig vat hebben gehad. Een negatieve beïnvloeding van Joost de Rooy op de anderen kan worden vastgesteld.

3. De relatie van de bende tot hun slachtoffers.

Bij het bekijken van de lijst van personen, die een ongewenst bezoek kregen van de bende, dringt zich de vraag op, waarom worden zij juist uitgekozen?

Uitgangspunten voor de bende zijn ongetwijfeld de aanwezigheid van geld of goederen en de bekendheid van de inbrekers met de huiselijke situatie. Deze uitgangspunten maken, dat met name met herbergen of tapperijen aantrekkelijke objecten zijn voor de bende.

De volgende uitspanningen worden door de bende bezocht:

Op 4/5 juni 1803, de herberg "In den Baard" op Zonderwijk,
in Goede Week 1804, de herberg "De Tempel" te Woensel,
op 6/7 april 1804, de herberg "De Zwaan" te Bostel,
in febr./maart 1804, vanaf kar staande voor herberg te Helgteren.

Bij een aantal inbraken is men goed op de hoogte van de situatie. Bartel Smolders beschrijft de plaats van de lessenaar met geld bij zijn ex-baas Cornelis Timmermans, olieslager te Hoogeloon. Coob van de Weijer heeft vroeger bij Willem Poppelmond als knecht gewoond. Hij heeft zijn ogen kennelijk goed de kost gegeven, want de bende doorzocht het beddestro. Een zoon van Coob werkte vroeger als schaapherder bij Thomas Dorus Driessen te Acht. Een dochter van Coob had gediend bij Jacobus Hoogers te Westerhoven. Michiel Schampers in Riethoven is een zwager van Hendrik Koenen.

Opvallend is dat Hendrik Bekkers in Knegsel tweemaal door de bende wordt bezocht. Zijn huis lag op de huidige parkeerplaats bij de Knegselse kerk. (7) Waarschijnlijk had Bekkers tapvergunning. Zowel Hendrik Koenen als de gebroeders Smolders moeten de situatie goed gekend hebben.

Bij de inbraak bij Jan Jasper Bijnen te Waalre in Mei 1804 hebben Coob van de Weijer en Jenemie van de Poel het huis van te voren in de gaten gehouden.

4. De inbraak.

Het inbreken in huizen gebeurt altijd s'nachts; het stelen van goederen van een geladen kar of van paarden uit de wei meestal overdag. De inbrekers zijn voor zover we weten niet vermomd. Men gaat bij voorkeur zo te werk dat een direct contact met personen in de huizen wordt vermeden. Wellicht is men op de hoogte dat niemand thuis is. In twee gevallen weten we dat de man of vrouw des huizes worden gesommeerd om de kist met geld en sieraden aan te wijzen, n.l. bij Willem Poppelmond te Breugel en bij Thomas Dorus Driessen te Acht. De manier om de huizen binnen te dringen is telkenmale anders. We moeten bedenken dat we vaak te maken hebben met kempische boerderijen,

waarbij de wanden vaak uit leem en fitselwerk gemaakt zijn-

De meest gebruikte methode is om via de schuur het woonhuis binnen te komen. Soms gaat dit met graaf- of breekwerk gepaard, maar meestal gaat het gemakkelijker, omdat net als nu het afsluiten van de huizen te wensen overlaat. Enkele voorbeelden:

- In de Stevertse molen wordt ingebroken via een plank in de wand die los zat (Joost de Rooy 1786)

- In Breugel bij Anthony Willems en Thijs Verhagen (+ 1797) kruipt Coob van de Weijer door een gat bij de neering en gaat via de zolder in het woonhuis.

- In Best bij Christ Merx (Mei 1796) komt men via de staldeur in huis.

- In Borkel bij Theodorus van Deursen (18/19 mei 1803) graven ze zich met een gaffel onder de schuurdeuren door.

- Op Zonderwijk bij de herberg "In den Baard" (4/5 juni 1803) graven ze een gat onder de wand tussen keuken en stal.

- In Woensel bij Johannes Jacobus Merx (juni 1803) komen ze via onafgesloten schuurdeuren op de stal. Daar hebben ze een groot gat gemaakt onder de plaay en zijn hierdoor in de keuken gekomen.

- In Riethoven bij Michiel Schampers (20/21 jan 1804) maken ze een groot gat in de lemen wand en komen via de schelft en de zolder in het woonhuis.

- Bij Thomas Dorus Driessen op Acht is het venster aan de buitenkant met een touw dichtgebonden (2e Kerstdag 1803).

- Bij Willem Poppelmond te Breugel (27 sept. 1803) en bij de wed. van Rooy te Nederwetten (+ 1801) gaat men minder zachtzinnig te werk. Met een zwaar hout wordt de deur opengelopen. In alle gevallen op één na verloopt de inbraak vlot. Bij Willem Poppelmond te Breugel slaagt

een zoon erin om alarm te slaan. Volgens een in Brabant geldende verordening (2) wordt dan de klok geluid en dat betekent, dat de plaatselijke wijkmeesters van de burgerwacht met een aantal weerbare mannen, "gewapend met snaphaan, riek of gaffel", zo snel mogelijk alle toegangswegen tot het dorp moeten afsluiten. Geen wonder dat de bende bij Willem Poppelmond alles wat ze hebben verzameld uit hun handen laat vallen en maken dat ze wegkomen. De buit wordt in reiszakken te voet vervoerd en meestal diezelfde nacht nog verdeeld. Na de inbraak bij Thomas Dorus Driessen wordt de buit in Knegsel in het Oeyenbos verborgen, omdat men vreest dat nachtelijke kerkgangers op Kerstmis hen op straat herkend hebben.

Mat Theunissen.

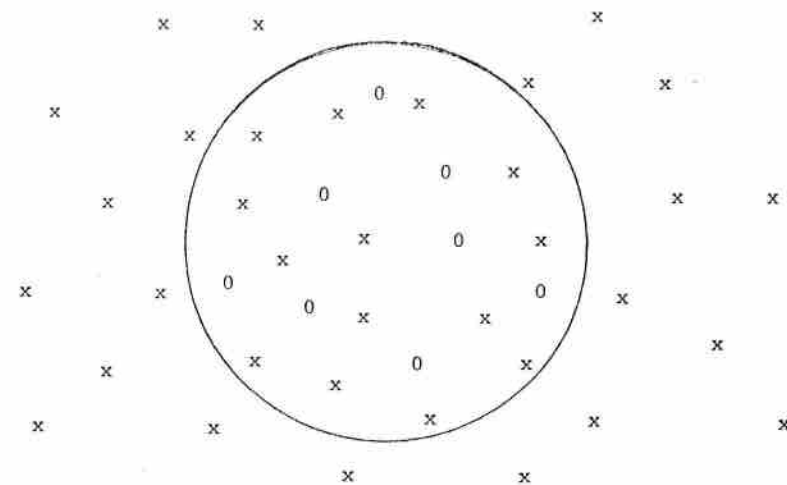
(wordt vervolgd)

Moeierzaaikesaaier veur Bels ofwel export van mierenieren naar België.

In een van zijn jeugdherinneringen beschreef mijn broer Geert de wijze, waarop een Belg vanuit onze buurtschap Schadewijk onder Eersel "moeierzaaikesaaier"-plaatselijke benaming van mierenieren, de verpoppte mierenlarven verzamelde.

Toon, die Belg, heette officieel Antoon van Espen en kwam van Werchter achter Scherpenheuvel. Vroeger kwam men naar ons dorp met de tram over Arendonk, later, toen de tramlijn Reusel-Eindhoven opgeheven was, met de tram tot Lommel en dan met de fiets naar hier toe. Hij logeerde dan drie nachten bij onze buurvrouw, de weduwe Kwinten. Hij wist op den duur de nesten van de grote zwarte bosmier overal te liggen, van Borkel, Oerle, Hoogeloon tot de Belgische grens toe. In de periode mei tot augustus bezocht hij deze nesten drie keer.

Met een schop maakte hij de nesten open en schepte de eieren en de wat onvermijdelijke ballast in een grote zak, die hij op zijn "velo" zijn fiets, meenam. Zo trok hij van nest tot nest, tot zijn zak vol was met de eieren, mieren en andere nest-inhoud. Hij had in "Looykesbos", een dennenbos vlakbij zijn logeeradres, twee vaste plaatsen waar hij de inhoud van zijn zak uitstrooide. Om de eieren van de mieren te scheiden had hij een bepaalde werkwijze, waarbij hij gebruikmaakte van de natuurlijke bezorgdheid van de mier voor het ei. Hij maakte in het bos een grote kring, als volgt:

x = boom

0 = verzamelplaats

Doorsnede van de kring is ± 10 meter.

Hij groef met de schop als buitenkant van de cirkel een greppel met een zeer steile buitenwand. Hij zuiverde de oppervlakte van de cirkel van takken en dennenaalden, maakte die oppervlakte effen, legde er een dun zeiltje in en streek dit met de hand glad, zodat de mieren er niet onder konden kruipen. Dan strooide hij de inhoud van zijn grote zak (mieren, eieren, naalden en takjes) uit binnen de cirkel. Van tevoren had hij kleine kuiltjes in de grond ge-

maakt en daarover bremtakken gelegd. De mieren begonnen instinctief de eieren uit het licht te dragen en ze onder de bremtakjes te brengen. Ze bleven dit doen tot er geen eieren meer in het licht lagen. Om te zorgen dat ze geen eieren buiten de cirkel konden dragen, had hij de buitenrand van de cirkel loodrecht gemaakt en glad geplet. Liep de mier toch met het ei tegen deze steile wand omhoog, dan was het ei te zwaar en tuimelde de mier met het ei naar beneden, ging terug de cirkel in en droeg het ei dan toch maar onder de bremtakjes. Om de eieren die nog onder de uit de zak geschudde takjes lagen, ook te bemachtigen, harkte Toon een keer door de ring. Zodra alle eieren verzameld waren haalde hij de brem van de vloer en schudde hij de eieren op een groter zeil. Om de nog aanwezige mieren van de eieren te halen gebruikte hij een ruwe zak, die hij over de eieren haalde. De mieren beten zich aan die zak vast; hij ging er dan mee buiten de kring en klopte deze uit, zodat de mieren daar op de grond vielen en een goed heenkomen zochten. De eieren in de kuiltjes binnen de kring deed hij in een zak en ging weer op stap om eieren te halen uit de andere nesten. Twee van die verzamelkringen bleken voldoende om de hele oogst te kunnen behandelen. Als hij zo drie dagen lang de miereneieren met hun ballast verzameld had, de eieren op de verzamelplaats van de ballast had gezuiverd en via een "bruggetje" over de greppel de aldaar nog aanwezige mieren de gelegenheid had gegeven zonder hun eieren de verzamelplaats te verlaten, stookte hij de bakoven in een bijgebouw van zijn logeeradres heet en verwarmde in de mikschaal de miereneieren totdat de larve dood was. Hij vertrok dan met de buit van wel 25 kg weer naar België en ging dan deze miereneieren direct in Brussel als vogelvoer verkopen. Zijn beroep van miereneierverzamelaar kon hij alleen in de zomer uitoefenen; als er al miereneieren waren, in de koude jaargetijden zaten ze te diep in de grond. In de winter ging hij werken in de kolenmijnen.

Als je Toon ontmoette had je reukorgaan hard te werken, zo rook hij naar het mierenzuur. Toon leed daar niet onder en hij zal zeker immuun zijn geweest voor de gevolgen van mierenbeten. Het was telkens een genot Toon aan het werk te zien met zijn bekwame manier van zeiltje leggen. Niet minder boeiend was het te kijken naar de bedrijvige mieren, die maar met de eieren sleepten, eieren zo groot als ze zelf waren, geen onderscheid makend of de eieren uit het eigen nest of dat van een ander afkomstig waren, gezamenlijk arbeidend om de eieren snel uit het licht te krijgen.

Na het uitbreken van de oorlog in 1940 hebben we Toon vele jaren niet meer gezien, maar na 35 jaren is hij nog eens in onze buurtschap teruggekomen. Hij vond nog een paar nesten op de zelfde plaats als vroeger maar vele nesten waren verdwenen. Waarom waren ze verdwenen? Niet door het ingrijpen van de boeren, want de huidige nesten liggen nog langs de akkers aan de bosrand. Mogelijk toch door invloed van veranderingen in de fauna of flora, bij voorbeeld omdat er nu in onze bosgebieden meer fazanten zijn, die de nesten wel leeg halen maar ze niet dicht maken zoals Toon, zodat er water in de ondergrondse mierenbehuizing loopt? Of omdat de veelsoortige teelt of begroeiing van de akkers plaats gemaakt heeft voor de monocultuur van mais? Toch is er op de zomen aan de zuidkant van de bossen meestal nog plaats genoeg voor mierenkolonies. Voor ons is het nog een raadsel!

Toon heeft met zijn miereneierenverzamelen een bijzonder soort vrucht van Moeder Natuur ge oogst; hij heeft daarbij echter niet de schijn van een zonderling, een zich buiten zijn gemeenschap plaatsende, gewekt want de tijd die hij vrij had besteedde hij belangeloos met hulp op de boerderij van een weduwe. We zouden hem kunnen vergelijken met de vroegere teuten uit onze omgeving. Hij schuwde de nadelen van zijn beroep niet: het mierenzuur maakte zijn verschijnen niet altijd welkom bij vreemden. Maar net als de teuten was hij een elke zomer terugkerende persoon met zijn zo aansprekende negotie in ons "win"-gebied en in zijn Belgische afzetgebied. Een fenomeen, dat niet meer terugkomt!

Arendonkse kapellen en monumenten.

In het kader van een ruilabonnement ontvingen wij van de Heemkundige Kring "Als Ice Can" te Arendonk een boekwerk van 235 bladzijden met bovenstaande titel. De ondertitel luidt: "Mariaverering te Arendonk: Beschrijving en inventarisatie van Kapellen en Afbeeldingen van religieuze en burgerlijke Monumenten en Gedenksteden". Wij vinden het gewenst voor onze kringleden wat nader in te gaan op de inhoud van dit boek.

In een inleiding gaat de schrijver Harrie Liekens, voorzitter van genoemde kring, in op de oorsprong van vele kapellen als vervanging van boomkapelletjes en de functie daarbij van de boom als drager van een godsdienstobject, welke functie reeds als zodanig in de oudheid bekend was.

In een verdere inleiding bespreekt hij de moederfiguur in de denkwereld van de oudheid en hoe deze later overgenomen wordt in de christelijke Maria-verering, nadat zij in het boek Apocalyps van de H. Apostel Johannes haar mythologische beschrijving had verkregen.

Later komen vanuit de Byzantijnse wereld beeldvoorstellingen van Maria als Moeder naar onze streken. Daarnaast ontwikkelt zich een meer westerse voorstelling van Haar en zo ontstond een grote variatie in de uitbeelding van de figuur van Maria in het christelijk geloof.

De Maria-beelden in de twee hoofdkerken van Arendonk, de vijf wijkkapellen, de 14 andere gemetselde kapellen, de 23 gevelkapelletjes en de 6 boom- en staakkapelletjes in dit dorp vormen een goed voorbeeld van deze variatie. In het boek krijgt elke voorstelling en elke kapel haar fotografische en historische beschrijving.

Voor een devotie-belangstellende zal het boek aanleiding geven tot een gang langs al die monumenten. Jammer, dat voor niet-Arendonkers geen plattegrond is bijgevoegd, die aangeeft, waar alle besproken objecten gelegen zijn.

Wel wordt in het boek aangegeven waar U zich kunt vervoegen als sommige kapellen afgesloten blijken.

Het boek bevat ook een foto van alle andere heiligenbeelden in deze kerken en kapellen en van andere religieuze monumenten in Arendonk. Als laatste deel bevat het boek foto's en historische beschrijving van de burgerlijke monumenten en gedenksteden in het gebied van de Arendonkse gemeente.

Voor ons als naburen moge het boek aanleiding geven tot een eerst of een herhaald bezoek aan dit schone dorp. Na raadpleging van deze uitgave zal het schone eerder gezien en beter begrepen worden. En dat was ook de bedoeling van de grote belangeloze moeite die onze onze heemvrienden in Arendonk zich hebben getroost om dit boekwerk tot stand te brengen.

Th. van der Aalst.

UITNODIGING AAN ALLE GEÏNTERESSEERDEN VAN
HET KEMPISCH HEEM

In het kader van de viering van het 75-jarig bestaan van de Oerlese St.-Jan-de-Doper-kerk wordt een tentoonstelling georganiseerd:

KERKELIJK KUNSTBEZIT: te bezichtigen in de kerk op 28-30 augustus en 4-6 september a.s. (Tussen 30 aug. en 4 sept. voor groepen, op afspraak, te bezichtigen.)*

HET KERKELIJK LEVEN IN DE PAROCHIE, DE KERK EN DE PAROCHIANEN: te bezichtigen in 'd Ouw School op 4-6 september a.s.

HISTORISCHE OPTOCHT: op 6 september a.s. door de straten van Oerle.

U BENT VAN HARTE WELKOM

* 04905-1636

Gotische dorpskerken en torens van de Kempische zandgronden.

Vervolg van Rosdoek no. 43

De toren vertoont drie geledingen, zoals de meeste torens in onze streek. (zie fig. 1) en een plint aan de onderste geleding. Tussen die geledingen komen druiplijsten voor, die in Steensel van tufsteen zijn gemaakt en deels erg zijn verweerd. Op die plaatsen wordt de toren ook rondom ongeveer een decimeter smaller. (z.g. verjonging).

De tweede geleding is versierd met drie spaarvelden per gevel, waarboven telkens twee min of meer ronde boogjes. De derde geleding is de verdieping waarin de klokken moesten worden ondergebracht, waartoe rondom galmgaten zijn aangebracht.

Aan de noordzijde is een traptoren aangebracht, die tot ongeveer tweederde van de romphoogte reikt. Behalve bij de ingang, is verder van versieringen geen sprake. Steunberen komen niet voor. Dat verklaart waarom over de datering van de toren verschil van mening naar voren komt bij diverse deskundigen.

Zowel de nieuwe monumentenlijst als Wies van Leeuwen (3) dateren de toren op het einde van de veertiende eeuw. De monumentenlijst van 1931 schat hem op tweede helft vijftiende eeuw.

De sobere uitvoering en de spaarvelden met de twee boogjes, een motief dat al voorkomt aan 11e eeuwse kerkjes uit onze streek (zie fig. 9, de spaarvelden aan het boterkerkje van Oirschot), pleiten voor de eerdere datering, ware het niet dat dit motief tot rond 1500 nog voorkwam. Wij menen echter dat de slanke, diepe ingangsnis aan de westkant, met daarin bovendien rondom de deuropening een omlijsting met een korfboog (fig. 4 zie b), alsmede speklagen van tufsteen ter weerszijden van de deuropening, pleiten voor de datering in de tweede helft van de vijftiende eeuw.

Ook de overhoekse plaatsing van de pilaster tussen de beide, twee aan twee geplaatste galmgaten (zie fig. 5), lijkt voor de veertiende eeuw een ongehoorde nieuwlichterij. Maar misschien mag verondersteld worden dat de relatie met het kapittel van de Sint Jan in Den Bosch, dat volgens Schutjes het begevingsrecht uitoefende, hier iets betekent.

De korfboog boven de ingang van de rond 1400 geschatte toreningang van Hoogeloon zou overigens daar die vroege datering ook kunnen tegen spreken.

Tufsteen komt aan de toren van Steensel maar heel weinig voor. Vaak is deze afkomstig van een oudere kerk, van vóór ca. 1200, toen tufsteen, een vulkanisch gesteente uit de Eifel, algemeen gebruikelijk was voor stenen kerken in onze streek. Maar de kleine hoeveelheid tufsteen die in Steensel is gebruikt, is onvoldoende reden om te geloven dat een dergelijke kerk daar aanwezig is geweest. Waar de stukken tufsteen op plint, bij de westingang en aan de druiplijsten dan wel vandaan komen, zal voorlopig nog wel een raadsel blijven.

De toren van Steensel is om meer dan één reden opvallend.

- Op de eerste plaats de tegenstrijdigheid van motieven van verschillende datum, die hierboven zijn genoemd.
- De grote hoogte voor een dorpsstoren. De romp is tot 27,70 meter opgemetseld en de spits (zonder het kruis) reikt tot 38,40 meter.
- De muren zijn uitzonderlijk dik: Aan de voet 190 cm, 175 cm aan de klokkenverdieping.
- De drie spaarvelden in de middengeleding staan tegenover de in onze streek doorgaans voorkomende versiering met twee spaarvelden.
- De inkassingen voor een kruisgewelf in de onderste geleding.

Niets wijst er op dat dit bedoelde kruisgewelf (zie fig. 8) ooit aanwezig is geweest. Het moet

bedoeld zijn geweest om deze ruimte, die vaak als "raadzaal" werd gebruikt bij de meest kerken, meer allure te geven.

- De Bijzondere tongewelfconstructie boven de torentrap, die bestaat uit per kwart een kwart slag draaiende tongewelfjes (zie fig. 8), die met de spiraalvormig opklimmende trap, opklimmen. (zie fig. 6)
- De traptoren die uitwendig de vorm heeft van een steunbeer, wat in de direkte omgeving overigens meer voorkomt.
- De aanwezigheid van een klok die door de klokkengieter Wouter Kaerwas in 1495 is gegoten en de naam Lucia kreeg. Wouter Kaerwas goot in 1478 ook een klok voor de kerk van Riethoven. (Monumentenlijst 1931).

Eén merkwaardigheid die ongelukkigerwijs eens is aangebracht, kan misschien nog eens ongedaan worden gemaakt. Wij doelen hierbij op het voetmuurtje rondom de verder terecht met een beukenhaag afgezette verhoging van het kerkhof. Een talud, bestraat met baksteen, zou hier wel niet origineel maar minder opvallend zijn en daarom beter.

En zo blijft er nog wat te wensen over, naast verder onderzoek.

Herman Strijbosch.

Voetnoten:

- 1) Het Schetsenboek van Hendrik Verhees (pag 48 en 49), bewerking en tekstverzorging Jan van Laarhoven, uitg. Merlijn 1975.
- 2) L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel I-V, uitg. St Michielsgestel 1870-'76
- 3) Wies van Leeuwen, Langs de oude Brabantse kerken, uitg. Bosch en Keuning Baarn 1974.

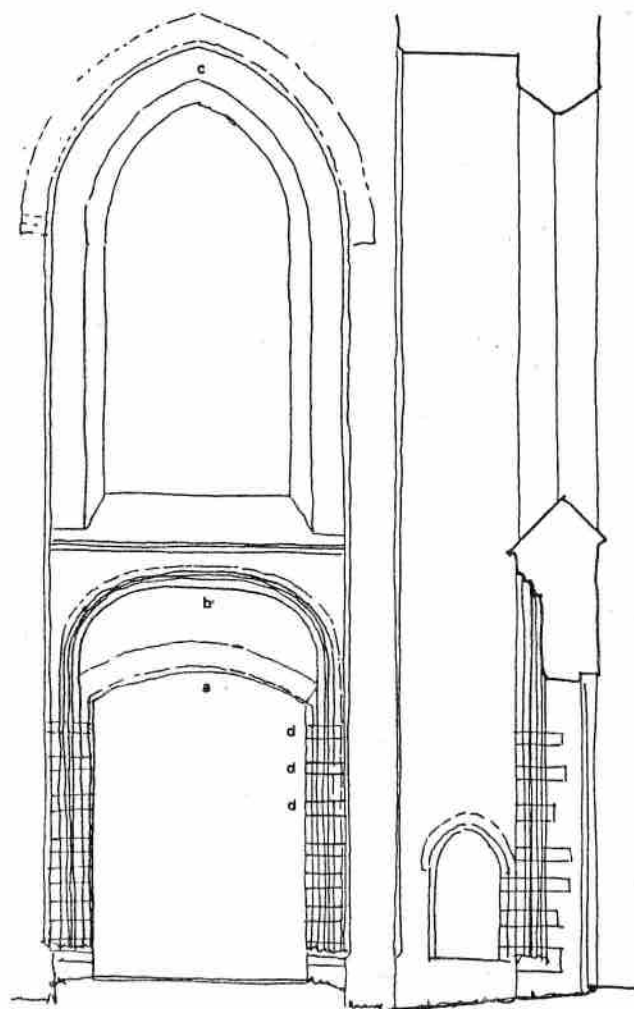

fig. 4 Toreningang aan de westzijde, waarboven lichtvenster voor het kerkportaal.
a Segmentboogvormige ingang
b Korfboog
c Spitsboog
d Speklagen van tufsteen

fig. 5 Gekoppeld paar galmgaten, waarvan er aan elke gevel van de toren twee voorkomen. Dit motief is afkomstig uit de romaanse bouwwijze, maar heeft in de dorpsgothiek van de Kempen een aantal eigen varianten gekregen. Hier met een overhoekse pilaster tussen de openingen.
(naar een opmetingstekening van het architectenburo van der Laan-Hansen en van Hal, mei 1956)

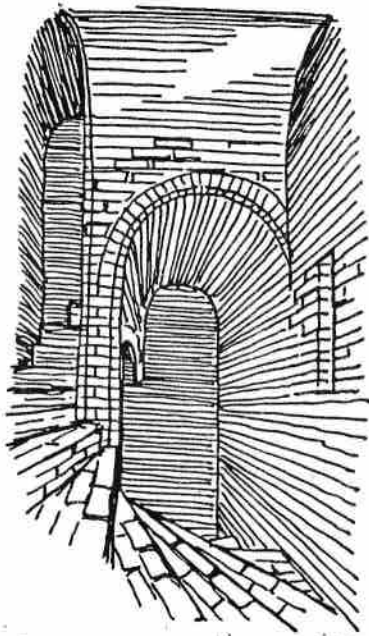

fig. 6 Gemetselde spiltrap in de traptoren, waarboven de vierkante plattegrond van de aanbouw wordt overwelfd met tongewelfjes ter grootte van een kwart van de inwendige maat van de traptoren, die het klimmen van de trap volgen en waarop de bovengelegen treden rusten.

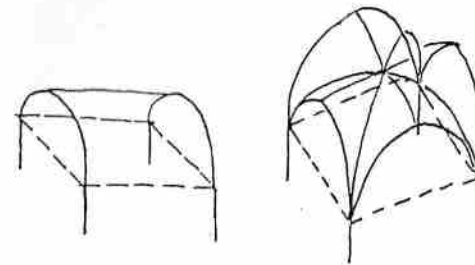
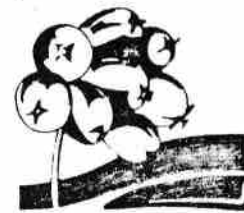

fig. 8. Tongewelf (links) en gothisch kruisgewelf (schema)

fig. 9 Spaarvelden aan het Boterkerkje te Oirschot, afgedekt met elk vier rondboogjes. Het Boterkerkje van Oirschot dateert uit de twaalfde eeuw en is gebouwd in de romaanse stijl.

heemkundige studiekering
de acht zaligheden

Nieuwe leden:

dhr. A. Dirks, Bergeijk.

Mevr. E. Brok v. Bladel, Hoogeloon.

dhr. C.E. Weesie, Veldhoven.

Uit onze buitenlandse ruilabonnementen

"Te Lommele op die Campine", mei 1986

- de kapel van Onze Lieve Vrouw van Bijstand te Lommel-Heide
- de glasramen in de kerk van Lommel-Centrum

"Te Lommele op die Campine", september 1986

- de archeologische verzameling van Henri Janssens, ere-schoolhoofd van Lommel-Werkplaatsen
- "oertijd", een edukatief projekt voor de hoogste klassen van de basisschool.

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, november 1986

- spurrie: teelt, gebruik, beschrijving in de planteleer

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, december 1986

- oud gereedschap bij het vervaardigen van kaarsen

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, januari 1987

- Victor Ceulemans, dichter, onderwijzer en flamingant (1839-1890)
- oud gereedschap bij het vervaardigen van kaarsen

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, februari 1987

- het volksonderwijs alhier in de 17e en 18e eeuw - I
- steengoed (=aardewerk) als steriliseerpot

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, maart 1987

- het volksonderwijs alhier in de 17e en 18e eeuw - II

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, april 1987

- volkskundige elementen in het literaire werk van de 19e-eeuwse Heistse schrijver Lodewijk Smits
- het 16e-eeuwse kasteel Hof van Riemen